

Ronald van der Bie, *Die dankb're plant. Tabaksteelt in de Gelderse vallei ca. 1615-1900*, (Amsterdam: Ronald van der Bie, 2012) 197 p. ISBN 978-94-6190-057-9.

Ronald van der Bie beschrijft de opkomst en neergang van dit gewas vanaf de zeventiende eeuw en richt zich daarbij op de regio Amersfoort en vooral op Nijkerk en omstreken, de belangrijkste centra van de tabaksteelt in Nederland. Omstreeks 1730 kwam ruim 40% van de inlandse tabak uit deze streken. Op het platteland direct rond die steden maar ook op dat in de verder weg gelegen landerijen werden honderden hectaren door tabak in beslag genomen. Duizenden vonden hier een bestaan in de tabaksbouw.

Van der Bie brengt de ontwikkelingen nauwkeurig in beeld. Hij schrijft onder meer over de teeltmethode in de regio, over welke typen tabaksschuren er werden gebruikt, over de organisatie van de handel en productie, over de relaties tussen arbeiders en planters. Hij laat zien dat de ontwikkelingen daar afweken van die in andere delen van Nederland. Meestal geschiedde de tabaksteelt in deelbouw of -pacht. Dat was een zware pachtvorm, omdat vaak niet minder dan de helft van de oogst als pacht afgestaan moest worden. Het grote voordeel was echter dat de risico's ook werden gedeeld. Bovendien deelde de grondeigenaar in sommige kosten. Veel arbeiders kregen zo de kans zich op te werken tot kleine zelfstandigen. In Amersfoort en Nijkerk daarentegen werd het werk volgens Van der Bie vooral gedaan door arbeiders in dienst van kapitaalkrachtige planters. De sociaal-mobiliserende effecten van de tabaksbouw, volgens de meeste historici die zich met de geschiedenis van de tabak hebben bezig gehouden een zeer belangrijk aspect van deze teelt, ontbraken dus in Nijkerk en Amersfoort.

Heel mooi is dat Van der Bie over een bedrijfsadministratie beschikt, een bron die maar zelden bewaard is gebleven. Aan de hand daarvan kon inzicht worden gegeven in de bedrijfsvoering van een van dergelijke grote Nijkerkse plantersbedrijven. Hendrik en Gerrit van der Flier, met bijna 14 hectare aan tabakland, haalden in de periode 1833-1872 een gemiddeld rendement van 4,8%. De Van der Fliers vertoonden rationeel ondernemersgedrag. Ze reageerden direct op prijsstijgingen en pasten de productie meteen aan een veranderende vraag aan. Van der Bie kan laten zien dat de wijzigingen van de bedrijfsvoering niet alleen bepaald werden door het verloop van de relatieve prijzen, maar ook door de verhouding tussen de kosten van arbeid en kapitaal (grond).

Het boek leest goed en de bedrijfsmatige cijfers worden op een toegankelijke wijze gepresenteerd. Een minpuntje is dat het betoog wordt afgewisseld met intermezzo's, waarin weinig ter zake doende casussen worden behandeld, vooral bedoeld om het thema in een breder kader te plaatsen, maar die het geheel een ietwat rommelig aanzien geven. Een oplettende lezer zal zien dat de tekst op pp 135-137 over de economische ontwikkelingen in Amersfoort tussen 1850 en 1930 niet aan-

sluit bij de periode die de bijbehorende tabel aangeeft, namelijk 1899-1947. De periodeaanduiding in de tabel is fout.

Van der Bie is niet de eerste die over de geschiedenis van de inlandse tabak schrijft. Veruit het belangrijkste boek daarover is de dissertatie uit 1976 van Henk Roessingh: *Inlandse tabak. Expansie en contractie van een handelsgewas in de 17^e en 18^e eeuw in Nederland*. Van der Bie is net zoals de anderen die daarna over de geschiedenis van dit gewas hebben geschreven schatplichtig aan dit standaardwerk. Van der Bie brengt de opkomst en de groei van de tabaksteelt in navolging van Roessingh in verband de lange agrarische depressie van 1650-1750. De landbouwprizen daalden structureel. De tabaksprijzen hielden zich echter beter dan die van andere agrarische producten en uitbreiding van de teelt van dit nieuwe gewas compenseerde het verlies aan inkomen ten dele. Daar kwam nog bij dat de hoge opbrengsten per hectare het gewas aantrekkelijk maakten. Het nieuwe van het werk van Roessingh was dat hij als een van de eersten in Nederland liet zien hoe dynamisch de landbouw ook vóór de negentiende eeuw was, door een tropisch gewas te introduceren en met veel succes aan te passen aan het Nederlandse klimaat.

Ook Roessingh besteedt aandacht aan de geschiedenis van de tabaksteelt in Amersfoort en Nijkerk, die nu dus door Van der Bie, ten dele op basis van recent onderzoek, verder is uitgediept. Van der Bie komt daarbij niet tot nieuwe inzichten. Dat neemt niet weg dat zijn boek een waardevolle aanvulling op het werk van Roessingh is, zeker wat betreft de ontwikkelingen in de negentiende eeuw.

Paul Brusse
Universiteit Utrecht

Karen Kampwirth, *Latin America's New Left and the Politics of Gender: Lessons from Nicaragua*. (New York: Springer, 2011), 59 p. ISBN 978-1-4614-0359-3

Sinds de herverkiezing van Daniel Ortega (2006), voormalig revolutionair en leider van het Nicaraguaanse Sandinistisch Front (FSLN, Frente Sandinista de Liberación Nacional), is veel geschreven over de invloed van Ortega en het FSLN op het sociaaleconomische beleid in Nicaragua, in het bijzonder wat betreft de situatie van vrouwen. Weinig analyses presenteren echter gedetailleerd cijfermateriaal.

'Latin America's New Left and the Politics of Gender' is daarom een cruciaal werk, daar het op een kritische en gebalanceerde manier longitudinale statistische gegevens – verzameld door overheidsinstellingen, NGO's en internationale organisaties – met betrekking tot de situatie van vrouwen in Nicaragua presenteert en analyseert.